

УДК 811.111'42

Н. М. Григорів,
асистент(Чернівецький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного
університету)

nataliagrigoriv@mail.ru

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНИХ ОДИНИЦЬ МІФОЛОГІЧНОГО
ОРІЄНТОВАНОГО ДИСКУРСУ

У статті досліджено сучасні теоретичні та методологічні засади дискурс-аналізу. Доведено, що різні типи дискурсу реалізуються в сукупності жанрів – типових моделях когнітивної та комунікативної практики, а жанри вважаються фреймовими структурами. Запропоновано методику дослідження мовних одиниць ірреального міфологічно орієнтованого дискурсу як специфічного авторського текстового продукту, який характеризує самотутню картину світу зі стереотипними соціокультурними ситуаціями та міфологічними сценаріями.

Сучасний дискурс-аналіз знаходиться на шляху становлення як самостійний науково-теоретичний та прикладний науковий напрям, об'єктом якого є дискурс як міждисциплінарне відображення функціонування креативного апарату мови та процесу творення комунікації. Дискурс – ключова категорія буття людини, яка "вписує" її різноманітну соціально-когнітивну практику в тексти культури. Теоретично та методологічно дискурс-аналіз, як і поняття дискурсу, є асиметричним та ідейно розрізненим. Питання дискурсу розглядалися в роботах відомих лінгвістів Е. Бенвеніста, Р. Барта, Ж. Лакана, Т. Дейка, Т. Ніколаєвої, Дж. Брауна, Дж. Аткинсона, З. Харріса, Р. Водак, Ю. Степанова, П. Серіо, Н. Арутюнної, В. Красних, І. Шевченко, М. Макарова, В. Карасика, М. Полужина, Є. Кожемякіна. Поняття дискурсу, як відомо, було затребуване практикою наукових досліджень у зв'язку з необхідністю включення в матрицю осмислення тексту не тільки його лінгвістичної парадигми, але й того соціально-культурного, ідейно-ідеологічного контексту, до якого він чутливий і в якому він перетворюється. Оскільки дискурсивні практики безперервно розвиваються, відкритим залишається питання методичного апарату дискурс-аналізу. **Метою нашої наукової розвідки** є створення методики дослідження мовних одиниць міфологічно орієнтованого дискурсу. *Ірреальний міфологічно орієнтований дискурс* ми визначаємо як специфічний авторський текстовий продукт, який характеризується сукупністю стереотипних соціокультурних ситуацій та міфологічних сценаріїв, що розгортаються на фоні суб'єктивної авторської світоглядної позиції в динамічний міфологічно орієнтований віртуальний мегафрейм.

Поведінка людини в багатогранній практиці освоєння світу і соціально-комунікативної взаємодії, націленій на інформаційно-смісловий обмін, не буває однаковою, однак вона має свій порядок, вона структурована, типізована, відповідає певним сценаріям і схемам, які формуються у свідомості людини в результаті її соціального досвіду. Вибір теми, слова, способу і характеру смислової експлікації, комунікативної стратегії багато в чому залежить від усталеного порядку і стереотипів. Дискурс формує свій, типологічно подільний корпус стійких комунікативно-мовленнєвих практик, які об'єктивують сукупність соціально-культурних і психологічних параметрів, що взаємодіють в інформаційно-смісловому обміні суб'єктів. Когнітивно-комунікативний порядок не універсальний, не єдиний для всіх випадків. Він вибудовується на основі соціально узгодженого протоколу (стандарту), який містить сукупність імен, тобто типізованих суб'єктів, і сукупність правил, що регламентують формат (характер змісту інформації, спосіб її кодування і розгортання) та процедуру передачі, прийому та обробки інформації, а також всіх функціональних елементів. Сукупність стійких особливостей цього порядку формується в процесі типізації та конвенціоналізації соціальної комунікації, тобто колективного узгодження, спрямованого на вироблення принципів, або регламенту об'єктивації смислу й обміну ним [1: 49-51].

Різні типи дискурсу реалізуються в сукупності певних жанрів, тобто в типових моделях когнітивної та комунікативної практики, які передбачають актуалізацію всіх процесів, пов'язаних з породженням, організацією, переробкою, зберіганням, трансформацією і передачею повідомлень. **Жанр** – це **фреймова змістовна структура**, що сформувалася в практиці освоєння дійсності, що фіксує стійкий характер "руху думки", що пізнає об'єкта, і впорядкований спосіб спілкування з адресатом. Жанр – це змістовна, культурна форма, яка відтворює певний тип свідомості. У процесі когнітивної діяльності людина активно протистоїть тому, що не має меж, не тільки фрагментуючи його, виділяючи значимі відрізки і створюючи його психічний образ, відображений у когнітивних і мовних репрезентаціях, але і типізує свій досвід, зводячи його в повторювані схеми [2: 45].

Кожен дискурс створює свою самотутню картину світу, моделює свій "уявний світ", що представляє собою динамічну й упорядковану сукупність знань про охоплену дискурсивною думкою дійсність, свій алгоритм зчленування смислів і способів їх об'єктивації, свій набір дискурсивних формул – слів, фразем, мовних зворотів, кліше, тобто "своєрідних зворотів мови, властивих спілкуванню у відповідному соціальному інституті" [3: 280], які відображаються в текстах. Відомий учений Т. ван Дейк чітко окреслив різницю між дискурсом і текстом, визначивши, що **дискурс** – актуально вимовлений текст, а **текст** – це абстрактна граматична структура вимовленого. "Дискурсом" вважається поняття, що стосується мови, актуальної мовної дії, тоді як "текст" стосується системи мови або формальних лінгвістичних знань, лінгвістичної компетентності [4]. Лінгвістично-дискурсивний характер соціальних та культурних процесів й структур свідчить про те, що дискурсивні методи, за допомогою яких тексти творяться та споживаються, є важливою формою соціальної практики, що робить свій внесок у процес конститування соціального світу, включаючи соціальні ідентичності (в тому числі і гендерні), соціальні відносини та стереотипи. **Метою критичного дискурс-аналізу**

є відображення лінгвістично-дискурсивного виміру соціальних, культурних феноменів та сучасних процесів змін. Вчені уточнюють, що **дискурс-аналіз** – це не просто один з методів дослідження якоїсь проблеми через специфічний спосіб аналізу дискурсу, але **цілісний комплекс**, що включає в себе філософські (онтологічні та епістемологічні) передумови, що стосуються ролі мови у соціальних структурах світу; теоретичні моделі та методологію того, як обрати підхід для дослідження проблеми; специфічні прийоми аналізу [5: 21].

Аналіз дискурсу (дискурс-аналіз – ДА) – сукупність методик і технік інтерпретації різного роду текстів чи висловлювань як продуктів мовленнєвої діяльності, здійснюваної в конкретних суспільно-політичних обставинах і культурно-історичних умовах. Тематичну, предметну і методичну специфіку таких досліджень покликано підкреслити саме поняття дискурсу, під яким розуміється соціально обумовлена і культурно закріплена система раціонально організованих правил слововживання і взаємовідносин окремих висловлювань у структурі мовної діяльності. В даний час ДА сприймається як міждисциплінарний підхід, що сформувався на стику соціолінгвістики та лінгвокультурології, але ввібрав в себе прийоми і методи різних наук гуманітарного профілю: риторики, мовознавства, філософії, психології, політології, соціології тощо. Загальна методика ДА завжди відтворює модель якісного змістовного аналізу, яка на відміну від формально-кількісних методик (наприклад, контент-аналізу) здатна виявити не тільки явно присутні і виразно зафіксовані текстові дані, але й приховані, латентні смисли повідомлення. Розробник ситуаційної моделі ДА Т. Ван Дейк, розглядає процеси комунікативних взаємодій не як жорстко алгоритмічну, а як гнучку стратегічну процедуру. Відштовхуючись від розробок у галузі граматики тексту, прагматики дискурсу та когнітивного моделювання комунікації, Ван Дейк досліджує специфіку функціонування мови з урахуванням таких соціальних факторів, як думки, установки мовця і слухача, їх соціальний статус, етнічна приналежність і т. д. Як підкреслює дослідник, аналіз дискурсу не варто обмежувати структурами текстів чи діалогів. Коли дискурси отримують визначення як одиниці вербального спілкування або як комунікативні явища, до їх реальної обробки або використання в соціальних і комунікативних аспектах варто звертатися з позицій цілісного, інтегрованого підходу [6].

Специфіка дискурсивного підходу до аналізу текстів зумовлена, передусім, що осмислення характеру використання текстів в мовних (соціальних) ситуаціях (тобто не тільки як власне мовної одиниці, але і як одиниці комунікативної, як одиниці спілкування), вимагає від дослідника як лінгвістичних знань, так і обліку ситуації спілкування і цілого ряду екстралінгвістичних чинників, аж до широкого соціокультурного контексту, в якому протікає пізнавальна комунікативна діяльність (як реалізація немовленнєвої діяльності) [7]. З середини минулого століття вивчення текстів з позицій їх використання в соціально-мовних ситуаціях все частіше проводиться в парадигмі аналізу дискурсу [8]. Зорієнтована на текст форма дискурс-аналізу, за С. Тичер [9: 204], передбачає детальний лінгвістичний аналіз тексту. На цьому рівні аналізуються зміст та форма, які вважаються неподільними. Зміст реалізується через специфічні форми, а різноманітний зміст передбачає різні форми та навпаки. Таким чином, форма виступає частиною змісту. Отже, **дискурс-аналіз можна назвати соціально обумовленою ідентифікацією лінгвістичних особливостей ментального сприйняття істинного змісту текстів та дискурсів**. Дискурс-аналіз відображає функціональну семасіологічну складову створення картини світу загалом та подій, що відбуваються, шляхом ґрунтовного опрацювання внутрішніх процесів формування та функціонування дискурсу. Дискурс-аналіз – це галузь міждисциплінарних досліджень та, як результат, відображення процесу життєдіяльності як окремих індивідів, так й соціуму загалом.

Аналіз дискурсу може здійснюватися на базі критичного, когнітивного, описового (дескриптивного) і кількісного підходів. Нам представляється доцільним використати в роботі методику критичного дискурс-аналізу (Т. ван Дейк, Н. Ферклоу, З. Егер, У. Маас, Ю. Лінк, Р. Водак, Р. Вайс, Х. Людвіг, П. Новак, Й. Пелікан, М. Седлак), а саме **методологію когнітивного аналізу дискурсу Т. ван Дейка**, оскільки методика когнітивного аналізу уможливила дослідження гендерних стереотипів за допомогою фреймових структур. Також нашу увагу привернув описовий метод аналізу дискурсу. **Описовий (дескриптивний)** підхід пов'язаний із вивченням мовної поведінки (мовних засобів, риторичних прийомів, побудови аргументації й маніпуляції тощо) та змісту текстів. У межах цього підходу знаходяться мовностилістичний, семантичний, синтаксичний напрями, теорія управління істиною та сутєвиста лінгвістика. Актуальним для нашого дослідження вважаємо **мовностилістичний напрям**, у центрі уваги якого – стилістично марковані елементи мовної системи, пов'язані з ними емоційні й експресивні компоненти змісту, асоціації, а також їх співвідношення із симпатіями й антипатіями особи, що користується ними. Мовностилістичний аналіз допомагає вибрати функціональний стиль тексту й розібратися в емоціях автора [10: 76]. **Семантичний напрям** досліджує форми вираження уявлень (в нашому випадку ірреальних міфологічних у поєднанні з авторськими) за допомогою буденних, нейтральних мовних засобів та назв, звичних для визначеної лінгвокультурної спільноти (в нашому дослідженні – англійської). Ілюстрацією може слугувати, наприклад, найменування територій, установ та закладів, де розгортаються події Поттеріади – серії літературних казок англійської письменниці Дж. Роулінг – Хогвортс, Грінготс, Азкабан (місця схожі на околиці Лондона).

Оскільки різні типи дискурсу реалізуються в сукупності жанрів – типових моделях когнітивної та комунікативної практики, а жанри вважаються фреймовими змістовними структурами, наш подальший науковий пошук буде спрямований на моделювання трансформацій гендерних стереотипів ірреального міфологічно орієнтованого дискурсу англійських літературних казок за допомогою фреймових структур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Полонский А. Медиа – дискурс – концепт : опыт проблемного осмысления / А. Полонский // Современный дискурс-анализ. Интерпретация медийных форм дискурса. [Електронний ресурс] Центр коммуникативных и медийных

- исследований "Медиаперспектива" Белгородского государственного национального исследовательского университета, 2012. – Вып. 6. – С. 42–57.
2. Речевой жанр, дискурс, культура : [сб. науч. статей] / Н. Ф. Алефиренко // Жанры речи. Жанр и культура. – Саратов : Издательский центр "Наука", 2007. – Вып. 5. – С. 44–55.
3. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с.
4. Teun Van Dijk. Ideology : A Multidisciplinary Approach / T. Van Dijk. – London : Sage, 1998. – 365 p.
5. Йоргенсен М. В. Дискурс-анализ : теория и метод / М. В. Йоргенсен, Л. Дж. Филиппс ; [пер. с англ.]. – Х. : Гуманитарный центр, 2008. – [2-е изд., испр.]. – 352 с.
6. Teun Van Dijk. Discourse and Knowledge / T. Van Dijk [James Paul Gee & Michael Handford (Eds.)]. – Handbook of Discourse Analysis. – London : Routledge, 2012. – P. 587–603.
7. Кожина М. Н. Речеведение и функциональная стилистика: вопросы теории. Избранные труды / М. Н. Кожина. – Пермь : Пермский ун-т ПСИ, ПССГК, 2002. – 475 с.
8. Чернышова Т. В. Текст с позиций коммуникативно-дискурсивной парадигмы : [монография] / Т. В. Чернышова ; [науч. ред. Т. В. Чернышова, А. А. Чувакин] // Текст в коммуникативном пространстве современной России. – Барнаул : Изд-во Алт. ун-та, 2011. – С. 83–90.
9. Тичер С. Методы анализа текста и дискурса / Тичер С., Мейр М., Водак Р., Ветер Е.; [пер. с англ.]. – Х. : Гуманитарный центр, 2009. – 356 с.
10. Бакун О. В. Основні напрями дослідження дискурсу ЗМІ в контексті сучасної гуманітаристики [Електронний ресурс] / О. В. Бакун. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvnu/filolog/2009_23/R2/Bakun.pdf.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Polonskiy A. Media – diskurs – kontsept : opyt problemnogo osmysleniya [Media – Discourse – Concept : Experience of the Problem Comprehension] / A. Polonskiy // Sovremennyy diskurs-analiz. Interpretatsiya mediynyh form diskursa [Modern Discourse-Analysis. Interpretation of Media Discourse Forms]. – [Elektronnyi zhurnal]. – Tsentr kommunikativnyh i mediynyh issledovaniy "Mediaperspektiva" Belgorodskogo gosudarstvennogo natsionalnogo issledovatel'skogo universiteta, 2012. – Vypusk 6. – S. 42–57.
2. Alefiryenko N. F. Rechevoy zhanr, diskurs, kultura [Speech Genre, Discourse, Culture] : [sb. nauch. statey] // Zhanry rechi. Zhanr i kultura [Genres of Speech. Genre and Culture]. – Saratov : Izdatelskiy tsentr "Nauka", 2007. – Vyp. 5. – S. 44–55.
3. Karasik V. I. Yazykovoy krug : lichnost, kontsepty, diskurs [Language Circle : Personality, Concepts, Discourse] / V. I. Karasik. – M. : Gnozis, 2004. – 390 s.
4. Teun van Dijk. Ideology : A Multidisciplinary Approach / T. van Dijk. – London : Sage, 1998. – 365 p.
5. Jorgensen M. V. Diskurs-analiz : teoriya i metod [Discourse Analysis : Theory and Method] / M. V. Jorgensen, L. G. Phillips ; [per. s angl.] ; [2-ye izd., ispr.]. – H. : Gumanitarnyy tsentr, 2008. – 352 s.
6. Teun van Dijk. Discourse and Knowledge / T. Van Dijk ; [James Paul Gee & Michael Handford (Eds.)] // Handbook of Discourse Analysis. – London : Routledge, 2012. – P. 587–603.
7. Kozhina M. N. Rechevedeniye i funktsionalnaya stilistika : voprosy teorii. Izbrannyye trudy [Communication Science and Functional Stylistics : Theory Questions] / M. N. Kozhina. – Perm : Perm. Un- t, PSI, PSSGK, 2002. – 475 s.
8. Chernyshova T. V. Tekst s pozitsii komunikativno-diskursivnoy paradigmy [Text from the Standpoint of Communicative and Discursive Paradigms] : [monografiya] / T. V. Chernyshova // Tekst v komunikativnom prostranstve sovremennoy Rossii [Text in the Communicative Area of Modern Russia] / [nauch. red. T. V. Chernyshova, A. A. Chuvakin]. – Barnaul : Izd-vo Alt. un-ta, 2011. – S. 83–90.
9. Ticher S. Metody analiza teksta i diskursa [Methods of Text and Discourse Analysis] / [Ticher S., Meyr M., Vodak R., Veter E. ; [per. s angl.]. – H. : Gumanitarnyy tsentr, 2009. – 356 s.
10. Bakun O. V. Osnovni napravmy doslidzhennya dyskursu ZMI v konteksti suchasnoi humanitarnystryky [Main Directions of Media Discourse Research in the Context of Modern Humanities] [Elektronnyi resurs] / O. V. Bakun. – Rezhym dostupu : http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvnu/filolog/2009_23/R2/Bakun.

Матеріал надійшов до редакції 27.03. 2013 р.

Григорів Н. М. Методика исследования языковых единиц мифологически ориентированного дискурса.

Статья содержит анализ современных теоретических и методологических основ дискурс-анализа. Определяется, что различные типы дискурса реализуются в совокупности жанров, которые считаются фреймовыми структурами. Предлагается методика исследования языковых единиц ирреального мифологически ориентированного дискурса как специфического авторского текстового продукта, который характеризует самобытную картину мира со стереотипными социокультурными ситуациями и мифологическими сценариями.

Grygoriv N. M. Methodology of the Linguistic Units of Mythologically Oriented Discourse Study.

The research work contains analysis of contemporary theoretical and methodological principles of discourse analysis. It is determined that each discourse creates its distinctive view of the world, modeling his "imaginary world". Different types of discourse are realized in set of genres – typical patterns of cognitive and communicative practices, and genres are considered to be meaningful frame structures. The article suggests the technique to study of the linguistic units of unreal mythologically oriented discourse as a specific author's text product, characterizing the original picture of the world with stereotypical socio-cultural situations and mythological scenarios.